

**Magyar
Természetvédők
Szövetsége**
Föld Barátai Magyarország

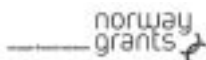
Egy hajóban...

Hogyan segíti a társadalmi részvétel a fejlesztéseket?

Trust for Civil Society
in Central and Eastern Europe

A kiadvány megjelenését támogatta Izland, Liechtenstein és Norvégia, az EGT Finanszírozási Mechanizmuson és a Norvég Finanszírozási Mechanizmuson keresztül, a Szociális és Munkaügyi Minisztérium és a Nemzeti Civil Alapprogram, valamint a Trust for Civil Society for CEE.

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék	3
Szeretem a mozit	5
A kulisszák mögött	9
Nagy pénz, nagy felelősség	10
Pár nyilvánvaló (!) tétel	11
Egyenrangú felek	14
Bölcs laikusok	15
5 év a társadalmi részvétel mellett	18
Jogalap a részvételre	21
Partnerség – áldás vagy átok?!	23
Ludak és őrkutyák	24
Tanuljuk a részvételt!	25
Közös felelősség	27
Essünk túl rajta gyorsan?	29
A társadalmi részvétel jellemző problémái	32
Élő alapelv vagy írott malaszt?	33
Járni jár, csak nem jut?	34
Ember tervez	37
Hogyan térül meg a részvételbe fektetés?	39
Rövidítések jegyzéke	41
Felhasznált és ajánlott irodalom	42
Egy hajóban	43
Impresszum	44

A Magyar Természetvédők Szövetsége
és a Közép-magyarországi Zöld Kör közös kiadványa.

Szeretem a mozit...

Sztrádaépítések és a Csillagok háborúja? Kis-Balaton és Indiana Jones? Szemléletformáló programok és az Avatar?! 4-es metró és a Titanic?!

Hogy jön ez össze?! – kérdezhetik. Hiszen ez a kézikönyv elsősorban projektfejlesztőknek, fejlesztési ügynökségeknek és hatóságoknak, másrészt civil szervezeteknek szól, és témája a társadalmi részvétel a fejlesztési programokban.

Tán meredek a hasonlat, de aki már részt vett egy bármely kicsiny „EU-s” pályázat megvalósításában, netán projektvezetőként, az belekóstolhatott egy igazi producer – Steven Spielberg, James Cameron vagy épp George Lucas – életébe.

Mert mi is egy producer – egy projektgazda – feladata?!

Mindenekelőtt meg kell találnia egy megvalósításra érdemes, izgalmas, érdekes történetet, amely a közönség érdeklődésére is számot tart. A produkcióhoz ki kell választania a csapatot, az alkotótársakat, a forgató-

könyvírót, a stábot és a színészeket. Ha ez nagyjából megvan, forrásokat kell teremtenie. Meg kell találnia és meg kell győznie a szponzorokat, hogy támogassák a tervet. Nagy a verseny, a ezért a produkciónak már az előkészítés korai szakaszában ígéretesebbnek kell lennie, mint a versenytársaknak. A szponzorok pedig nem jótékonykodnak: egy jó mozi nem csak művészet, hanem kifizetődő üzleti vállalkozás is!

Részletes terveket, megvalósíthatósági tanulmányokat, költségvetést és garanciá-

kat kérnek. Folyamatosan figyelik az alkotói folyamatot, számon kérik az ütemtervet, a költségeket, és nagyon nem szeretik az indokolatlan csúszásokat, változtatásokat és keret-túllépéseket. A producer – a projekt gazdája – ezért nem csak alkot, hanem folyamatosan dokumentál, adminisztrál, engedélyeztet és kommunikál. Közben persze a produkcióval is haladni kell, oda kell figyelnie a forgatásra, a stábra, a díszletépítőkre, a helyszínekre...

Döntések, döntések, döntések. Ha minden jelenetet felvettek, jönnek az utómunkálatok, a zene, a trükkök, stáblista. Nem kis idő, mire a végső változat dobozba kerül. Közben pedig oly sok a buktató és a csapda. Ha a producer sikerrel vesz minden adminisztratív, egyeztetési és technikai akadályt, az sem garancia a sikerre.

Sok alkotó saját elképzelését akarja mindenáron megvalósítani. Néha ez bejön, de rengeteg esetben viszont egy rendkívül költséges öncélú művészkedés lesz az eredménye, amelyet a közönség nem ért, utál és elutasít.

Az se jó azonban, ha a producer csupán jó iparosként sorozatban gyártja az idővel jellegtelenné váló tucatfilmeket. A jó producer újít, alkot, kísérletezik, formálja és fejleszti a közönséget is, nem csupán a biztosra megy és kockázatmentesen kiszolgálja az átlagos közönségízlést.

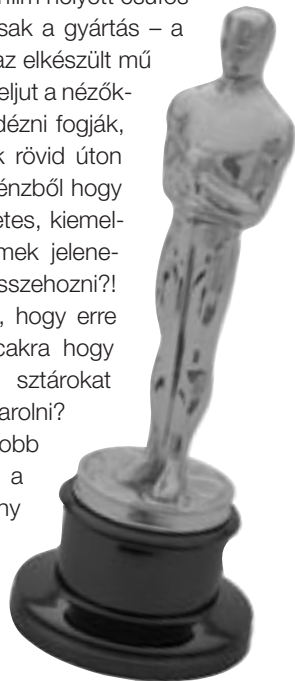
Maga a forgatás folyamata is érdekes, de a mozi igazi élete csak a projekt végeztével, a bemutató után kezdődik. Az a tény, hogy valamivel sokat dolgoztak és sok pénzbe került, még nem garancia semmire. Hány meg hány dollármilliókba került filmet tudnánk felsorolni, amit végül utált a közönség, a várt sikerfilm helyett csúfos bukta lett a végeredmény?! A producer számára nem csak a gyártás – a projekt megvalósítása – nagy kérdés, hanem hogy vajon az elkészült mű

sikeres, emlékezetes mozi lesz-e, ami eljut a nézőkhöz. Szeretni és emlegetni, netán idézni fogják, vagy lehúzza a kritika, és a nézők rövid úton elfelejtik?! Csodálják, hogy ennyi pénzből hogy lehetett egy ilyen remek, emlékezetes, kiemelkedő színészi alakításokkal, remek jelenetekkel megtűzdelt alkotást összehozni?!

Vagy épp azon háborognak, hogy erre az öncélú, nézhetetlen vacakra hogy lehetett olyan sok pénzt, sztárokat és oly sok energiát elpazarolni?

Megkapja vajon a legjobb filmnek járó Oscart, vagy a legrosszabb filmért Járó Arany

Málna lesz osztályrésze?

Európa Kulturális Fővárosa (EKF) – Pécs2010

Pécs 2005. október 19-én egyedülálló lehetőséget nyert el azért, hogy a kormány a baranyai megyeszékhelyet tartotta az EKF címre leginkább méltónak. A döntést éveken át tartó műhelyviták, egyeztetések előzték meg, de a siker mégis abban rejlett, hogy a döntéshozók a városi lakosságot és a civil szervezeteket is az „ügy” mellé tudták állítani.

A széles társadalmi támogatottság a cím elnyerését követően fokozatosan csökkent, a projekt különböző tisztségeire kinevezett személyek egymás után távoztak posztjaikról, a közvélemény pedig egyre inkább elfordult az EKF-től. A projekt végig politikai huzavonák áldozata volt, és egyfajta „gombhoz a kabátot” hozzáállással formálódott. A forrásokat biztosító pályázatokat például csak a pályázat elnyerése után kezdték kitalálni és kiírni. Folyamatosan változott az eljárásrend, a kommunikáció, a megvalósító csapat összetétele is. Nem csoda, hogy szinte minden az utolsó utáni pillanatban állt össze.

A program gerince öt nagyberuházás lett volna: a Pécsi Konferencia- és Koncertközpont (7,3 Md Ft), a Zsolnay Kulturális Negyed (11 Md Ft), a Regionális Könyvtár és Tudásközpont (5,5 Md Ft), a pécsi közterek és parkok újjáélesztése (2,4 Md Ft). Az ötödik beruházás, a Nagy Kiállítóter koncepcióját 2008 kora nyarán a város közgyűlése elvetette, mondván, már középtávon is ráfizetéses lenne az épület. Sokszínű a kulturális felhozatal, de tény: a 45 milliárdos költségvetés háromnegyede így is „betonozásra” megy el.

Ráadásul az EKF keretében elköltethető pénz jóval több, mint Pécs egyéves költségvetése (amely körülbelül 34 milliárd Ft), és megdobja a város kétségbeesetten magas hitelállományát is (összesen 19 milliárd forint).

A városi közgyűlés a projekt teljes menedzselését egy városi tulajdonú szervezetre bízta (Európa Centrum Kht., majd Pécs2010 Menedzsment Központ Kht.), azonban bizonyos feladatokat a szintén önkormányzati fenntartású Polgármesteri Hivatali Városfejlesztési Főosztálya kapott. A Menedzsment Központ minden egyes döntését a városi közgyűlés hagyta jóvá, ám az esetek egy részében időhiányból, vagy hatásköri/illetékességi félreértésekből kiindulva a közgyűlés csupán rábólintott a Központ javaslataira. Sajnos a gyorsítás érdekében szinte teljesen kihagyták a társadalmi vitát, felső politikai döntések születtek, noha az EKF a város egészének életét alapvetően megváltoztatja. Nem itt kellett volna spórolni az egyeztetésre szánt idővel!

A közgyűlési „döntést” követően a Központ feladata volt a végrehajtás is, azonban – részben finansziális okból, részben az eljárási rendszer ambivalenciái és szakértelem hiánya miatt – a kivitelezésben komoly hiátusok jelentkeztek.

A Menedzsment Központ vezetői folyamatosan cserélődtek, a főigazgatók egymás után lemondtak posztjaikról, vagy szerződésüket felbontották (ezek esetén milliós végkielégítéseket kellett kifizetni számukra). A lemondások oka kezdetben a civil kontroll érvényesítésének korlátozása volt, melyet főként a pályázat írói róttak fel a városvezetésnek, később a már említett végrehajtási hiányosságok és politikai indokok álltak a vezetőcserék mögött. A lemondások miatt felmerült, hogy kormánybiztost neveznek ki a projekt élére, azonban a pécsiek tiltakozásának köszönhetően a kormány elállt a tervtől. A kulturális programok megszervezéséért

és ellenőrzéséért felelős, 6 tagból álló, ún. Művészeti Tanácsot 2008 tavaszán nevezte ki Hiller István kultuszminiszter. A Tanács tevékenysége 2009 májusára, a 2010-es programlista kialakításával lényegében megszűnt. Feladata a szervezők szerint az lesz, hogy „örködjenek” a kulturális események minősége felett.

A 74/2008. (IV. 3.) Korm. rendelet az EKF infrastrukturális beruházásait kiemelt fontosságú kormányzati projektnek minősítette, de még így is évekig tartott az engedélyeztetés, pályáztatás és közbeszerzés. Példának okáért, a már megkezdett Konferencia- és Koncertközpont esetében a kiválasztott telek 40%-a a város, míg 60%-a magántulajdonosok kezében volt, akiktől a területet meg kellett vásárolni, ez pedig nem ment zökkenőmentesen, hiszen többen elhunytak, illetve nem tartózkodtak az országban.

A fejlesztést számos „furcsán demokratikus” elem színesítette. A régészeti feltárások pályázati kiírását a hatályos jogszabály értelmében annak ellenére is le kellett folytatni, hogy a nyertes kizárólag a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal lehet. A pályáztatási, engedélyeztetési és közbeszerzési eljárásra vonatkozó jogszabályok egy része a pályázat elnyerésének évében, 2006-ban még nem létezett, vagy időközben változott, amihez hozzá kellett igazítani a már megindított eljárási folyamatokat.

A kormány és a város által kötött szerződésben a pécsi önkormányzat a működési költségek 27 százalékanak megfelelő szponzoráció, illetve támogatási bevételek biztosítására vállalt felelősséget. Ez 2007-től 2,4 milliárd forintot jelentett volna, de a tervezett összeg nem folyt be, csak ingyenes szolgáltatásokra érkeztek felajánlások. A gazdasági válság jelentősen átirta a prognosztizált felajánlások volumenét, és a közbeszerzési eljárásokat is újra ki kellett írnia a városnak. A 2007-es euró-árfolyamon kiszámított beruházási költségek 2008 végére jelentős mértékben változtak. Az árfolyam-ingadozás akár 5 millió eurós különbséget jelenthet az egész projekt esetében, ez pedig szükségessé teheti egy frissített pénzügyi terv elfogadását és Brüsszellel történő letárgyalását.

Ha belegondolunk bármelyik hasonló „magyaros mega-program” történetébe – lásd a négyes metró, völgyhidat, alagutakat vagy épp a labdarúgó Európa Bajnokság pályázatát – akkor százszor is gondoljuk meg, hogy akar-e Magyarország egyhamar Olimpiát rendezni.

Azért a tisztelet mégis Pécsé! Kopogjuk le, a színvonalas kulturális kínálaton nem érződik ez a rengeteg huzavona. www.pecs2010.hu

A kulisszák mögött

A jó projektfejlesztő – ahogy a jó mozi-producer – jó történetet választ, és jó csapattal valósítja meg a produkciót. Ismeri-megismeri és menet közben is folyamatosan vizsgálja a célközönség igényeit, elvárásait, aggodalmait és reakcióit. Az alkotó nem iparos, nem csupán kiszolgálja az elvárásokat, hanem a célközönséggel egyfajta dinamikus egyensúlyban „hat, alkot és gyarapít!”. És a haza fényre derül!

No persze, egy elkerülő útfejlesztés, egy hulladéklerakó vagy szennyvíztisztító nem épp „színes, szélesvásznú álomgyári varázslat”. Legalábbis jó esetben nem az! A mozival ellentétben e téren végképp nem fenyeget az a veszély, hogy a társadalmi részvétellel idejekorán „ellőjük a poént”, és egy-egy beruházás a helyi környezet állapotára, a közösség életminőségére és a gazdaság fejlődésére hosszú évtizedeken át meghatározó hatást gyakorol.

A valós és érdemi részvétel javítja a társadalmi elfogadottságot és a minőségbiztosítást, segít kiküszöbölni a hibákat és elkerülni a kudarckokat. Ez persze azt is jelentheti, hogy a produkciót „jegelni” vagy „ejteni” kell, de ez még mindig jobb egy csúfos bukásnál és csődnél. A baj ott van, hogy sok projektfejlesztő hollywoodi kulisszáknak hiszi a projektjét, és ki akarja zárni a közönséget.

Óriási hiba, ha az ötletgazda „ráfeszül” a dédelgetett álomra, és tűzön-vízen keresztül „átnyomja” a milliárdos megaprojekteket, mint például a budapesti **4-es metró**t. Ahogy az előkészítés szakaszában egyre több pénzt, tudást és erőforrást áldoz rá, egyre kevésbé lesz képes megváltoztatni, vagy adott esetben elengedni, „veszni hagyni” a projektet. Ebből pedig két kimenet lehetséges: pirruszi győzelem vagy egy „hegyek szülte kisegér”.

A világ nagyvárosaiban a **metróhálózat** a tömegközlekedés alapja. Büszkék lehetünk, hisz az 1896-ban átadott budapesti földalatti az első kéregvasutak egyike. Sajnos a budapesti metróhálózat fejlesztése ezután majd hatvan évre leállt, noha a város nőtt és fejlődött. A mai körkörös és sugárirányú felszíni villamos- és buszjáratok, a HÉV-ek, a Deák téren található kelet-nyugati „piros” és az észak-déli „kék” metrók, egytől egyig indokolható tömegközlekedési megoldások. A város mozgásba hozásához tényleg a metró az ideális!

Igen ám, de hová, mikor, mennyiből?! A négyes metró nyomvonala párhuzamosan fut a rendkívül sűrű meglévő belvárosi tömegközlekedési hálózattal, miközben sem a repülőtérig, sem az észak-pesti nagy lakótelepekig nem épült ki a valóban szükséges metróvonal. A politikai ügy, presztízsbetűzés, szent tehén.

Alternatívákat érdemben nem is vizsgáltak, a lakossággal csak látszategyeztetés folyt, noha a projekt az egész ország (!) tömegközlekedés-fejlesztési támogatásainak háromnegyedét felemészti, és a költségek folyamatosan nőnek.

Kell a metró, de nem így, nem ide, nem ilyen áron!

Nagy pénz, nagy felelősség

A társadalmi részvétel, a helyi aktivitás, a belső nyilvánosság, a helyi bölcsesség, a „genius loci” a jó fejlesztések záloga!

Magyarország 2007-13 között 33 milliárd euró uniós forrást kap, 8,3 milliárd eurót kell befizetni, így a nettó pozíció 24,7 milliárd euró, azaz mintegy **8 000 milliárd forint**. Az EU strukturális és kohéziós alapjain keresztül érkező, sosem látott nagyságrendű forrás alapvetően meghatározza hazánk fejlődésének irányát. A programok és beruházások jelentős hatással vannak gazdaságra, a társadalomra és nem utolsósorban a környezetre. Az ugrásszerű forrásbővülés azonban nem csak lehetőségeket, hanem óriási **veszélyeket is rejt!** Ennyi pénzt ugyanis nem csak célirányosan, hatékonyan és a jó gazda gondosságával lehet elkölteni! Könnyen el is lehet szórni, főlősleges luxus-beruházásokra, gigantomán építkezésekre, kihasználhatatlan masinákra, értelmetlen, de „lepapírozható” képzési programokra, távlatilag fenntarthatatlan vállalkozás-élénkítő és munkahelyteremtő kezdeményezésekre.

Az uniós forrás ugyanis nem talált pénz, nem szabadon eltékozolható szórható lottó ötös! Épp ellenkezőleg, az EU saját jól felfogott érdekében minden tagállamban gondoskodik arról, hogy az uniós támogatások a lehető legjobb helyre kerüljenek, és végeredményben hozzájáruljanak az adott térség uniós alapelveknek megfelelő fejlődéséhez. Csakhogy Brüsszelből azt nem lehet látni, hogy Somogy megyében hogyan valósul meg az „Integrált mikrotérségi oktatási központ fejlesztése”...

Böhönyén két kicsi óvoda fogadta a száz csemetét két szomszédos utcában, míg a 300-350 fős iskola konyhája és étterme volt igen messze a főépülettől. Vajon a meglévő intézményeket érdemes toldozni-foldozni, vagy inkább újat kellene építeni? Támogatja vajon a fejlesztést a lakosság és az oktatási társulásba tartozó többi falu is, ahonnan a tanulók bő harmada bejár?

Első lépésként kérdőívekkel kérték ki a lakosok véleményét a fejlesztési elképzelésekről. A 198 válaszadó többsége az új épületet támogatta. Nyílt egyeztetés folyt a fejlesztési irányokról, a pedagógusokkal és a tervező céggel külön is, mindenki elmondhatta kéréseit és ötleteit. A konzorcium összetartása sem volt egyszerű: a szomszédos falvak „támogatólag ráhagyták” Böhönyére az ott megvalósuló fejlesztést. Ez is valami, hiszen az iskola a nagyobb Marcaliba is integrálódhatott volna.

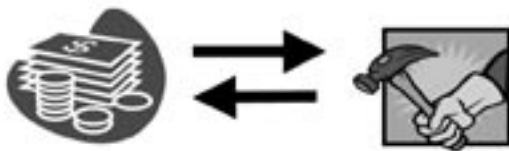
Így azonban helyben fejlődik a közoktatás. A mikrorégió végül a 10 % önrész mellé bő 900 millió forintot nyert el a DDOP-3.1.2/2F program kétfordulós eljárásban. Korszerűbbé válik az iskola, egyesíteni tudtak egy 2,5 hektáros telket. Modern aula, oktató- és tornaterem és játszótér épül, valamint egy négycsoportos óvoda is helyet kap.

Pár nyilvánvaló (!?) tétel

A támogatók és támogatottak sokszor hajlamosak elfelejteni: a „szponzorok és producerek”, a minisztériumok, fejlesztési ügynökségek és a pályázók, projektgazdák nem ellenérdekeltek felek!

A fejlesztések – legyenek bár infrastrukturális beruházások vagy épp humán, képzési-munkahelyteremtési projektek – többszintű partnerségben valósulnak meg. A partnerség elve alapvető, mégis, bizonyos „fejlesztések” láttán joggal gondolhatjuk, hogy mégse mindenkinek egyértelmű a jelentése. Rögzítsünk hát pár alapvető dolgot a fejlesztések viszonyrendszerét illetően.

A két szereplős üzleti viszonyrendszer a legegyszerűbb. A megrendelő bizonyos díjért cserébe terméket vagy szolgáltatást kap. Ideális esetben több lehetséges szolgáltató közül választhatja ki azt, amellyel szerződik. Minden pénzmozgás bizonyos értelemben szerződésnek számít: ha veszünk egy doboz tejfölt, akkor bizonyos terméket és minőséget várunk a pénzünkért. A visszacsatolás közvetlen: a megrendelő maga ellenőrzi, hogy mit kap a pénzéért, ő az egyetlen haszonélvezője vagy rosszabb esetben kárvallottja az üzletnek.

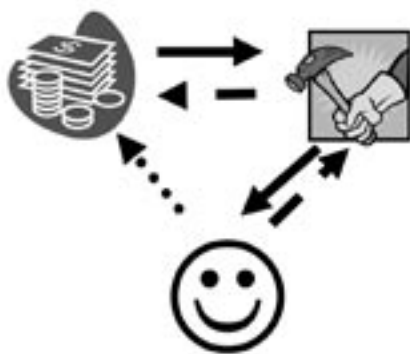

Közel 1 milliárd forintot különített el az Észak-alföldi Regionális Fejlesztési Tanács a **Debreceni Gyógyfürdő Kft.** számára, és további 600 millióra számítanak a Regionális Operatív Programból. A tervek szerint bővítik a Nagyerdőn lévő termálfürdőt, 244 szobás négycsillagos szállodát építenek, valamint teljes rekonstrukció vár a strandfürdőre is. A szükséges 1,5 hektárnyi területet nem megvásárolni, hanem hosszú távú kezelésbe akarják vonni. A gyógyfürdő ezeket a területeket pihenővezetként használná, kialakítva egy kalandparkot is a jelenlegi, 1960-as évek hangulatát idéző, korszerűtlen vidámpark és néhány elhagyott épület helyén.

Ami a tervben kissé aggályos, hogy az átlagos 20 méteres magasságnál nagyobb épület is szoba kerülhet, valamint minden fejlesztés szükségképpen forgalomnövekedést is jelent. A projektnek nincs elérhető kommunikációs és részvételi terve, mindez már tényként jelent meg az interneten. Részletek: <http://www.nagyerdoert.hu>

A fejlesztési projektek viszonyrendszere jóval bonyolultabb.

A megrendelő, támogató nem saját magának, hanem egy harmadik fél számára rendeli meg a terméket vagy szolgáltatást. A fejlesztő nem magának épít utat, nem maga jár továbbképzésre, hanem egy külsős célcsoport számára épít vagy szolgáltat. Ilyeténképp minden projektgazda „két tűz közé” kerül, mint a fentebb emlegetett mozi-producer: el kell nyernie a szponzorok bizalmát és támogatását, jó ügyet kell találnia, jól kell megvalósítania a tervezést és kivitelezést, megfelelően el kell tudnia számolni a pénzzel a szponzor felé, és ami a legfontosabb: korrekt és átlátható szolgáltatást kell nyújtanunk a hasznélvezők javára, „boldoggá kell tennie a célközönséget”.

A visszacsatolás viszonyrendszere is bonyolultabb, hiszen a szponzor már nem áll közvetlen kapcsolatban a célcsoporttal. Ha a partneri viszonyrendszer nem tisztázott már az elején, mindhárom szereplő súlyos hibákba csúszhat bele:

- A projektgazda úgy érezheti, hogy a támogató mindenféle pénzügyi és szakmai jelentéstételi kötelezettségekkel vegzálja, ahelyett, hogy „csak adná a pénzt és hagyna dolgozni”.

- Néha a támogató is úgy áll hozzá a projektekhez, mintha valami szabálytalanságon akarná rajtakapni a pályázókat – noha az érdeke a közös siker, a jó eredmény és hatékony menedzsment lenne.
- Végül a haszonélvezők sokszor azt hiszik, amit kapnak, ingyen van. Néha „ingyen tanfolyamot” vagy „ingyen közlekedést” hirdetnek, ami óriási kommunikációs hiba! Ami ingyen van, az értéktelen, semmit sem ér. Ha valamiért nem kell fizetni, annak az ellenértékét is kitermeli és megfizeti valaki.

Az uniós támogatások pedig még bonyolultabb a helyzet, a pénzek forrása és a haszonélvezők közé 5-6 szint és szereplő is beékelődik!

Brüsszel adókat szed és közpénzeket oszt újra el. Nemzeti irányító hatóságok, pályázató ügynökségek és közvetítők fogadják és osztják el ezeket a közpénzeket, majd ellenőrzik azok felhasználását. A köztes szervezetek maguk is projekteket hajtanak végre, elemi érdekük, hogy sikeres pályázati és fejlesztési programokat találjanak ki és menedzseljenek.

Ezért hát a címadás: **egy hajóban!** Közös érdek, hogy jó „forgatókönyvek” szülessenek, jó projektek valósuljanak meg, megfelelő legyen a szakmai színvonal és a pénzügyi átláthatóság, mérhető és kimutatható legyen a siker!

Ez pedig minden partnertől sok türelmet és nyitott kommunikációt igényel, különösen a humán fejlesztések esetén. Egy építkezés eredményét szemmel is lehet látni, de egy oktatási folyamat esetén nincs más megoldás, mint a tanmenetek, jelenléti ívek és igazolások „bekérése”.

A megoldás: empátia. Képzeljük magunkat a partner helyébe, és e szerint tájékoztassuk a fejleményekről és változásokról. A támogató szervezetnek nem az az érdeke, hogy a támogatásra kiválasztott szervezeteket lebuktassa, rajtakapja valamin, pereskedjen vagy visszakövetelje a pénzt, hanem hogy „egy hajóban evezve” sikeres és közös büszkeségre okot adó projektek valósuljanak meg.

Egyenrangú felek

Kevés helyi szervezet gondolja végig és kezeli helyén a támogatókhoz és a „központ”-hoz való viszonyulását.

Márpedig a nemzeti és térségi intézmények, ügynökségek, és a projektek megvalósítói valóban partnerek. A projektfejlesztés és pályázatírás nem koldulás, hanem befektetés! A támogatási folyamatban két vagy több, önálló jogi személyiséggel és küldetéssel rendelkező – **egyenrangú** – szervezet vállal, korrekt javaslattétel és átlátható döntés alapján szerződéssel szabályozott partnerséget.

Az együttműködés ott csúszhat félre, hogy a résztvevők nem a helyén kezelik a viszonyrendszereket. Aki fizet, az diktál, gondolhatnánk. Ez se helyes, de hozzáteszem: nem csak az ügynökségek követelődznek néha felsőbbrendűként a pályázókkal szemben, de némely támogatott projektgazda is hajlamos pökhendi módon magát előbbre valónak tekinteni a támogatóknál. Márpedig a célok, alapelvek minden pályázóra egyaránt vonatkoznak, azokat még a legjobb projektek sem jogosultak felrúgni vagy „sajátosan értelmezni”. A közös érdeket és a mellérendelt, partneri viszonyt jól szemlélteti például a Madárkórház. Egy brüsszeli diplomata, sem a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség nem tud a Hortobágyon madarakat gyógyítani. A helyismeret, a helyi beágyazottság, a speciális szakértelem érték és haszon az egész (európai) közösség számára!

A hortobágyi Madárkórház nem csak gyógyítja és szabadon engedi a védett madarakat. A „látványkórházban” – ha a röntgenezést vagy műtéteket nem is, de a lábadozó és lassan szárnyra kapó madarakat a közönség is megnézheti. A bemutató mellett madármentő kiállítás, öko-teleház és egy sor környezeti nevelési program is működik a Kilenclyükü Híd szomszédságában. A Madárkórház annyiban jó példa a társadalmi részvételre, hogy a projekt-támogatások mellett a személyi jövedelemadó 1 %-okból is jelentős bevételre tesz szert. Másrészt pedig azt mutatja, hogy helyismerettel, a „beágyazottsággal” és a szakmai hozzáértéssel milyen példaértékű programokat lehet megvalósítani.

Bölcs laikusok

A demokrácia a legrosszabb kormányzási forma. Nem számítva az összes többi, amellyel az emberiség időről időre megpróbálkozik. (Churchill)

A legjobb érv a demokrácia ellen egy öt perces beszélgetés egy átlagos szavazóval.

(Churchill)

Lám, Sir Winston Churchill tudott valamit a demokrácia természetéről. Szintén ő mondta, hogy „Egy műveletlen ember számára igen hasznos idézetgyűjteményeket olvasgatni”. Szállóigék helyett inkább Pataki György „Bölcs „laikusok” – Társadalmi részvételi technikák a demokrácia szolgálatában című tanulmányából idézek pár gondolatot.

A laikusok és bölcsek, a civil közvélemény és a szaktudás birtokában lévő szakértők szembeállítására elavult és előítéletes gondolkodási keretünket mintázza. Ha a demokráciát, a fenntarthatóságot és az igazságosságot értékeknek tekintjük, akkor eljárt az idő e kettősség fölött. „A deliberatív demokráciában központi szerepet kap a nyilvános vita, amelyet szabad és egyenlő jogú állampolgárok folytatnak, és közösségi mérlegelésük, tanácskozásként eredményeként formálják, illetve alakítják ki álláspontjaikat a közügyekben, valamint teremtik és erősítik meg politikai közösségeiket.”

Porto Alegre Brazília legdélibb, mintegy 3,5 milliós lakosú tartományi fővárosa. 1996 óta folyamatosan a legmagasabb életszínvonalat biztosítja népességének az országban. Ebben fontos szerepe van az innovatív városvezetésnek és az ún. „közösségi közigazgatásnak” és a „részvételi költségvetésnek”.

A folyamat során minden kerületben a civilek önszerveződő módon, tematikusan megvitatnak öt kiemelt témakört: közlekedés, egészségügyi és szociális ellátás, oktatás és kultúra, várostervezés és –fejlesztés, valamint a gazdasági fejlesztés és adózás. Összegzik, hogy milyen problémákat látnak, és milyen célokat tűznének ki, illetve támogatnának. A kerületi és témaköri gyűlések résztvevői megválasztják legfeljebb 1+1 évre a Részvételi Költségvetés Tanácsának 22 tagját is, akik az önkormányzati képviselőkkel együttműködnek a tárgyév során. (A végső döntést a város költségvetéséről természetesen továbbra is a választott politikai képviselők, az önkormányzati testület tagjai hozzák meg.)

Porto Alegre részvételi költségvetése a városi költségvetés 100 százalékára kiterjed, a vitakultúra pedig teljes átláthatóságot és évente több tízezrek részvételét biztosítja. A részvételi költségvetés mára úgy intézményesült a városigazgatás rendszerében és gyakorlatában, hogy a választások eredményétől függetlenül 15 éve legitímen működik.

A „know-how” pedig a nemzetközi szakirodalomban és konferenciákon is terjed – kíváncsian várjuk a hazai alkalmazását is.

Az ún. deliberatív – tanácskozó, vitatkozó – demokrácia nem kérdőjelezi meg a képviseleti rendszert, de jelentősen kiegészíti azt. A jelenlegi képviseleti demokráciák nem véletlenül szenvednek a közhelyszerűen emlegetett ún. demokratikus deficitől, amelyben a képviselők sokszor kényszerpályákon mozogva, gazdasági érdekcsoportoknak kiszolgáltatva próbálnak irányítani. Épp ezért egy egészséges társadalom nem engedheti át teljesen a politika-csinálást a szabad választásokon is delegált képviselőknek. Két szavazás közt sem csak nézi a parlamenti közvetítéseket, hanem a saját szintjén tevékenyen és folyamatosan részt vesz sorsának alakításában, a tervezésben és megvalósítás ellenőrzésében.

„Ha a politikai folyamat lényegét a hatalom birtoklásáért folytatandó küzdelemként, egymással rivalizáló érdekcsoportok zéróösszegű játszmájaként, elvtelen alkudozasként, valamint az állampolgárokat a „politikai fogyasztó” passzív szereplőjeként fogjuk föl, fogadjuk el, s végső soron hagyjuk intézményesülni, akkor a demokrácia hosszú távon nem lesz fenntartható. A deliberatív demokrácia szerint a politika lényege nem a politikai érdekcsoportok versenye, hanem a közjóról alkotott eltérő elképzelések köré szerveződő nyilvános, társadalmi vita.”

A „Kis-balatoni Vízüdelmi Rendszer (KBVR) II. ütem befejezése”

A projekt célja hivatalosan a vízminőség-, természet- és árvízvédelem”. A civilek véleménye szerint a Kis-Balaton II-es tározója és a Marótvölgyi főcsatorna környékének vízrendezése ”tarthatatlan és mondvacsinált” beruházás, amely 7,5 milliárd forintért több kárt okoz majd, mint hasznot.

A KBVR első lépése az I-es ütem megvalósítása volt 1985-ben, 2. lépésként 1992-ben eresztettek vizet az Ingóra – ezzel lényegében tönkretéve az ottani természeti értékeket. A második ütemben a Kis-Balaton Fenéki tavára (déli és keleti terület) vizet eresztenének, míg az Ingó berekről elvileg vizet engednének le. Ezzel az Ingói rész pozitív fejlődését elméletben szavatolnák, viszont a többi területet ugyanúgy tönkretennék, mint amilyen most az Ingó. A víz alá kerülő részekben sok a védett, Natura 2000-es jelölő társulás és faj, magas-sás és nádas stb. A beruházás terveiben új műtárgyak – zsilipek, hallépcsők, hidak, gátak és csatornák – építése szerepelt, valamint a régiek javítása, kotrása. A kotrandó csatornák is rengeteg természeti értéket rejtenek, amik a projekt során beáldozásra kerülnek.

Eleve: a cél – a Balaton vízminőségének védelme. Ez a cél egy kicsit furán hat, annak tükrében, hogy legnagyobb tavunk vize az elmúlt években iható tisztaságú, és nem bizonyított, hogy ebben mennyi szerepe volt a KBVR eddigi elhibázott fejlesztéseinek. Az I-es ütem 1985-ös üzembe helyezése után 1994-ig romlott a Balaton minősége. Az ez utáni pozitív hatások pedig jórészt a mezőgazdaság és az állattenyésztés intenzitásának leépülése és a szennyvíztisztítás megépülése által valósulhattak meg.

A természetvédelmi, környezetvédelmi célok között egyedül a hallépcsők megépítése (amire persze 20 éve kellett volna sort keríteni) és az Ingói berekről a víz leengedése tekinthető természetvédelmi tevékenységnek.

A csatornák kikotrása, a lápra, mocsárra való víz eresztés (ami a vízhozamtól függően akár 1 m is lehet!), az új csatornák építése, gátak meghosszabbítása és létrehozása, agyagnyerőhelyek létesítése nem tartozik a természetvédelmi célok közé.

A hatástanulmány sokat foglalkozik a részterületek flórájával és faunájával, és ezek vélhető veszteségeivel. Az Ingó résznél gyakorlatilag saját maguk ellen írnak vádiratot, hiszen abból kiderül, hogy nem tett jót az árasztott rész élővilágának a nagy víz, ezért, hogy ez a terület jobb legyen, a többi, még ősi lápot is elárasztják. A legtöbb csatornaszakaszon a kialakult mocsárlakó fauna elvesztésével számolnak. Ilyen fajok a lápi póc, a réti csík, védett gerinctelenek (szitakötők, csikbogarok), mocsári teknős, békák, dunai tarajos gőte stb. Emiatt csak szakaszos kotrást javasolnak, de persze ez is csak elodázza a veszteséget. A megemelt vízszint miatt a legfontosabb úszólápok, magas sásasok, öreg nádasok jó része biztosan elpusztul. A zavarás, az építkezés még a költési időszakon kívül is jelentősen zavarhatja a madárvilágot. Ami pedig az árvízvédelmet illeti: a Zala medrében nincs jelentős település, amit az árvíz komolyan veszélyeztetne, mellesleg min. 100 évente van akkora vízhozam, hogy erre szükség lenne!

Kis-Balaton – Irányított részvétele

A Nyugat-dunántúli Regionális Környezetvédelmi Fórum szakértői bekapcsolódtak a régióban a ROP támogatásából 2004-2006 között megvalósult fejlesztések környezeti fenntarthatósági vizsgálatába. Viszonylag későn ismerhették meg a fejlesztési terveket, mikor azokon érdemben már nem volt lehetőség változtatni.

Kérték és megkapták a lehetőséget, hogy következő 2007-2013 időszakra a Nyugat-Dunántúlon tervezett „nagyprojekteket” már koncepcionális szinten megismerhessék és véleményezhessék. A Fórum szakértői ekkor ismerhették meg a Kis-Balaton Vízvédelmi Rendszer fejlesztése II. ütem terveit, melyhez kapcsolódóan egyértelmű, a projekt indokoltságát megkérdőjelező kérdések merültek fel.

A szempontok egyeztetésére a Nyugat-dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség és a Regionális Környezetvédelmi Fórum 2007 tavaszán tájékoztató fórumot szervezett Keszthely-Fenékpusztán, ahol a helyi önkormányzatok és az érintett társadalmi és szakmai szervezetek képviselői széles körben megjelentek. A találkozón mind a Fejlesztési Ügynökség, mind a Környezetvédelmi Fórum részéről megfogalmazódott az a kérdés, hogy szeretne bekapcsolódni a fejlesztés egyeztetési folyamataiba.

Sajnos, e kérésük nem teljesült. A fejlesztő, látva az esetleges ellenvéleményt, úgy gondolta, hogy a társadalmi egyeztetést az érintett területek (esélyegyenlőség, környezetvédelem) egy-egy, a fejlesztést nem ellenző, nem nyugat-dunántúli szervezetének bevonásával valósítja meg, akik várhatóan nem fogalmaznak meg jelentős ellenvéleményt. Így a Nyugat-dunántúli Regionális Környezetvédelmi Fórum hivatalosan legközelebb már csak a projekt teljes elkészülte után találkozott a fejlesztéssel. Időközben a projekt felkerült egy nemzetközi feketelistára, ezért az EU kérdéseket fogalmazott meg, illetve a támogathatóság feltételül állította a projekt levételét a listáról. A Fórum csak ekkor szembesült azzal a ténnyel, hogy a terv „széleskörű társadalmi támogatottsággal” elkészült.

5 érv a társadalmi részvétel mellett

1. Tanulás

„Mondd el, és elfelejtem. Mutasd meg, és megjegyzem. Engedd, hogy csináljam, és megértem” – szól a bölcsesség. A tudásszerzés akkor a legmélyebb, ha összekapcsolódik a gyakorlattal – legyen szó iskolai tantárgyakról vagy épp a demokráciáról. A társadalmi részvétel technikái, a közös mérlegelés érdemi tanulási lehetőséget jelent egyéni, közösségi és társadalmi szinten is. – fogalmaz Pataki. Jóformán újra és újra, szituációktól függően meg kell tanulni tehát a demokratikus hozzáállást, a demokratikus értékrendszert és a demokratikus magatartást.

2. Közösség

A jól vezetett, érdemi társadalmi részvétel, a közös gondolkodás, beszélgetés, érvelés közösségeket teremt. A közös mérlegelés lényege nem csak a véleménynyilvánítás, hanem a mások véleményének meghallgatása, az odafigyelés. „Egy társadalmi vita során saját értékeinket és érveinket a másokkal folytatott vita méri meg, alakítja és formálja tovább, néha akár fölforgató erővel. Esélyt teremtünk egyénileg és társadalmilag is arra, hogy fejlesszük érzelmi intelligenciánkat, empátiánkat, ami pedig hozzájárulhat konfliktuskezelő képességeink javulásához.”

3. Sokszínű tudás

Bölcsőbb és jobb minőségű döntésekre vezet, ha vitafolyamatokban megjelenik és mérlegre kerül és összeadódik a tudások és értékrendek sokfélesége. Ez önmagában is új tudást, nagyobb rálátást és elkötelezettséget jelent: jobb közösségi, közpolitikai döntéseket hozhatunk a részvételt támogató eljárásokban.

4. Etikus döntés

A cél NEM szentesíti az eszközt. Összetett világunkban nem csak az optimális eredmény számít, hanem az is, hogy milyen folyamat vezetett odáig. A procedurális igazságosság követelménye egyenlő jogokat biztosít mindeninek, akik a döntések hasznát élvezik vagy viselik a terheit. „Sérül a méltányosság és az eljárási igazságosság eszméje, ha bárkit is kizárunk (például „laikusságára”, „érzelmi túlfűtöttségére”, állítólagos „irrationalitására” hivatkozva) a döntéshozatali folyamatokból.”

5. Támogatottság

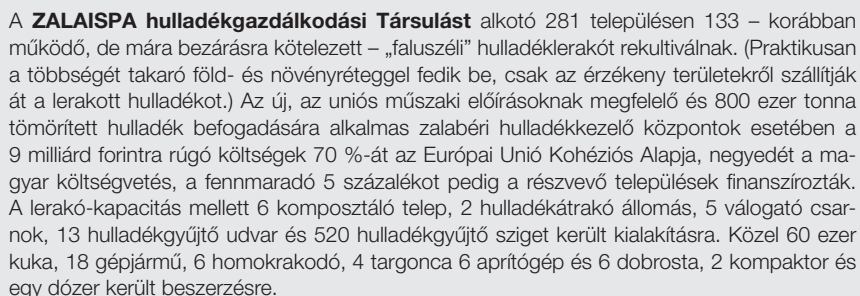
A részvétellel a döntések társadalmi támogatottsága, ezáltal végrehajthatósága is növekedhet. Pereket, lakossági tiltakozásokat lehet elkerülni, ha elég időt és erőforrást szánunk az előkészítésre és részvételre.

A **Duna nemzetközi vízi út**, és a VII-es európai közlekedési folyosó része, ugyanakkor a teljes magyarországi szakasza Budapest kivételével a Natura 2000 hálózat része, meghatározott jelölő fajokkal és élőhelyekkel. A fejlesztésnek kiemelten fontos hatása van társadalmi, gazdasági és ökológiai szempontból egyaránt – de a közvetlen és járulékos hatásokról eddig nem készült érdemi elemzés. A munka SKV köteles, és a Víz Keretirányelv szerinti elemzést is el kell végezni. A VITUKI vezette konzorcium 2009 és 2011 között 2,1 milliárd forintért készített tanulmányokat a Duna hajózhatóságának javításáról. A Ten-T alapból a Duna-menti országoknak alanyi jogon járó támogatások a munkák 50 %-át finanszírozzák, a többit a magyar költségvetésből kell kifizetni, a hajóút fenntartási munkáit pedig teljes egészében hazai forrásból kell majd biztosítani. A folyamat elején, 2005 és 2007 között, az előkészítő munkálatok során négy nyilvános fórum is lezajlott, de a civil vélemények semmilyen formában nem jelennek meg az elkészült anyagokban. Ezzel pedig az a baj, hogy a tervezett beavatkozási helyszíneken javasolt különböző műszaki beavatkozások egyetlen célja a hajózó utak fejlesztése, nem pedig a Duna, és benne a hajózás egész rendszerének fejlesztése.

A csak a folyómederben zajló beavatkozások önmagukban nem javítják Magyarország számára a hajózással történő áruszállítás lehetőségeit, igazi haszonélvezői a jobbra külföldi hajózási társaságok, miközben az ökológiai és gazdasági terheket mi fizetjük. Eleddig fel sem merültek olyan alternatívák, mint a csökkentett hajóút-szélesség alkalmazása, vagy minimális ökológiai beavatkozásokkal történő, kotrásmentes fejlesztése, holott ez a navigációs, vagy vízállás-előrejelző rendszerek fejlesztési lehetőségeit kihasználva nem korlátozná a hajóforgalmat. A hajózás fejlesztése ökológiai és társadalmi hatásai miatt minden esetben okoz konfliktusokat, ezért alapvető igény a költség-haszon elemzés elkészítése. A Dunához kapcsolódó társadalmi igények felmérése már területfejlesztési feladat, ami az Európai Duna Stratégia kidolgozása kapcsán előtérbe került, de még mindig nem mondhatjuk azt, hogy hazánkban lenne egységes Duna-fejlesztési koncepciója.

No, persze, a modern hulladékkezelés 50-300 (!) százalékkal is növelheti az érintett települések szemétdíját, miközben a megelőzést és hulladécsökkentést csak a szólamok szintjén említették.

Jogalap a részvételre

Visszatérve a hollywoodi producerekhez: ha nagy meglepetéssel akarnak előrukkolni, akkor a bemutató előtt minden lehetséges eszközzel titkolják a történetet, a forgatókönyvet. A kiéhezett rajongóknak legfeljebb a lényegét nem érintő információ-morzsákat, egy-két forgatási képet, előzeteseket adnak, ezzel is tovább fokozva a várakozást.

Azt viszont már megállapíthattuk, hogy az életminőségünket, a környezet állapotát alapvetően befolyásoló beruházások nem „hollywoodi produkciók”. Különösen akkor nem, ha közérdekű és közpénzből megvalósuló projektekről van szó – ami az uniós források mindegyikére igaz. A nemzetközi és hazai jog pedig elismeri és biztosítja a civilek részvételi lehetőségét a projektek fejlesztésében, társadalmi vitájában és véleményezésében.

A társadalmi egyeztetésre vonatkozó iránymutatás található az Alkotmányban (36. §). Az 1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól rögzíti a – civil szervezetek ügyféli jogállására vonatkozó szabályokat. Ide sorolható az 1992. évi LXIII. (Adatvédelmi) törvény a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról (19. §), a jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvény (20. § és 31. §); illetve a 2005. évi XC. törvény az elektronikus információszabadságról.

Az Aarhusi Egyezmény

A társadalmi részvétel legfontosabb jogi eszköze az ún. **Aarhusi Egyezmény**, amelyet 1998-ban fogadott el az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságában résztvevő 39 állam és az Európai Unió. Hazánkban a 2001. évi LXXXI. törvénnyel hirdették ki. (Az „Aarhus” törvényhez kapcsolódik a 311/2005. (XII. 25.) Kormányrendelet a nyilvánosság környezeti információkhoz való hozzáféréseinek rendjéről, a 314/2005. (XII. 25.) Kormányrendelet a környezeti hatásvizsgálati és az egységes környezethasználati engedélyezési eljárásról és a 78/2007. (IV. 24.) Kormányrendelet a környezeti alapnyilvántartásról.)

Az egyezmény célja: „A jelen és jövő generációkban élő minden egyén azon jogának védelme érdekében, hogy egészségének és jólétének megfelelő környezetben éljen, ezen egyezményben Részes valamennyi Fél garantálja a nyilvánosság számára a jogot az információk hozzáférhetőségéhez, a döntéshozatalban való részvételhez, és az igazságszolgáltatás igénybevételéhez a környezetvédelmi ügyekben.” A fenti három jog mellett kiemelt figyelmet érdemel a **részvételre képesítésről** szóló szabályozás, amely az egyezmény „negyedik pillére”.

Fülöp Sándor szerint „az egyezmény gyors és tartós sikerének a titka egyértelműen az, hogy először fogta egységes, logikus rendszerbe a közösségi részvételnek a nemzetközi jogban és az egyes nemzeti jogokban (például Egyesül Államok, Hollandia) elszórtan már meglévő egyes jogintézmény-elemeit. Az információhoz jutás, a beleszólás és a jogorvoslat jogának a részletes szabályai az összes lehetséges forrásból származó leghatékonyabb megoldásokat használják fel, kiegészítve azokat a megfelelő alapelvekkel, definíciókkal és a részvételre képesítés szabányaival. Ezáltal a jogintézmények egyes elemei egymást erősítik, együttesen hatékonyabbak.”

A Csörnóc-Herpenyő patak horgászturisztikai és élőhelyrehabilitációs fejlesztése

Interreg III/A Szlovénia-Magyarország-Horvátország szomszédsági program 2004-2006 forrásból, összesen 76 mFt támogatással valósult meg a Csörnóc patak 48 km hosszú szakaszán Körmend és Ikkvár között.

A terület tervezett tájvédelmi körzet, Natura 2000 terület. A patak 1959. és 1961. között egy újan ásott egyenes (csatorna) mederbe került, a mederátalakítási munkákat azonban rendszeres fenntartás nem követte, melynek következtében a meder és a vízfolyás állapota a természetesség irányába fejlődött. A fejlesztést Előzetes Környezeti Vizsgálat előzte meg. Az eljárás során több egyeztetés és hiánypótlás történt, melynek eredményeként jelentős környezeti hatás nem került kimutatásra és így a fejlesztés kikötésekkel környezetvédelmi engedélyt kapott. Több változatot is megvizsgáltak, végül a legjobb műszaki fenntarthatóságú módszer mellett döntöttek.

A projekt során plakátokkal, táblákkal, sajtócikkekkel és honlappal folyamatosan tájékoztatták a lakosságot. Társadalmi egyeztetés a fejlesztés általános célját meghatározó Rába Folyógazdálkodási Terv kapcsán volt. A céllal kapcsolatban ellenvélemény nem fogalmazódott meg.

A Rába és a Csörnóc között vízpótló árok épült, valamint elkészült három fenékküszöb a patakmederben. Környezeti monitoring rendszer is elindult, amely segítségével meghatározzák az elfogadható betáplált víz mennyiségét. A monitoring a vízi makrogerinctelen fauna, a halfauna, a lápi tarkalepke, a nagy tűzlepke, vérű hangyaboglárka, tóalma, vízi makrofíták és a sík és dombvidéki kaszálórétek vizsgálatára irányul.

Partnerség – áldás vagy átok?!

Nem szakemberek, úgysem értik!	A fennhéjázó műszaki és gazdasági dumával lesöprik az ellenérzéseinket.
Nem gondolkodnak logikusan, pedig alaptalan a félelmük!	Csak gyorsan le akarják „okéztatni” velünk a tervüket!
Miért kell mindenbe beleütni az orruk, kekeckedő dilettánsok!	Minden le van zsírozva fű alatt, mire megtudjuk a tervet, félig kész a ház!
Kik állnak ezek mögött? Ki pénzezi őket?!	Meg akarnak venni kilóra, csak statisztának kellünk!!
A fejlődés gátjai, csak keresztbe feküdni tudnak, építeni nem!	Azt hiszik, aki mást akar, az vagy tök hülye, vagy rosszat akar!
Az egyezkedés kötelező vacakolás, ami még tovább lassítja és drágítja a projekteket!	A fejünk fölött döntenek, rólunk, de nélkülünk! Ha nem lenne EU, még ennyi beleszólásunk se lenne!
Ahány, annyi félét akar, kívül tárgyaljuk, ki legitim ügyfél?!	Két hatóság hogy dönthet kétféleképpen egyazon ügyben?
Kekeckednek, követelőznek, kutakodnak, pereskednek, belekötnek az élő fába is!	A társadalmi részvételt csak kötelező penzumnak tekintik, a legkisebb ellenállás felé gyorsan le akarják tudni!
Ha kiemelt projekt státuszba kerülnének, akkor gyorsan meglennének az engedélyek és indulhatna az építkezés.	Az igazán nagy beruházásokat kiemelt államérdekké teszik és kizárják a kritikus civil hangokat.
A sok kibogozhatatlan tulajdonjog és érdeklődés, és a civilek miatt voltunk kénytelenek völgyhidat és alagutakat építeni.	Mindig akad pár prokjektgazda és „megélhetési civil”, akik elintézik, hogy a völgyhíd, alagút és metróépítőknek mindig legyen pár zsíros milliárdos megbízásuk.

Fejlesztők, Szakértők

Civilek, lakosság

Ludak és örkutyák

Ismerős a kép? Mi változatlanul azt állítjuk: a társadalmi részvétel különböző formái **nem hátráltatják, hanem segítik** a fejlesztési programokat. Nem akadályozzák, hanem támogatják a projekteket, növelik a hatékonyságot, a fejlesztések társadalmi elfogadottságát és hasznát! Néha már az is elég, ha a felhívják a fejlesztők és támogatók figyelmét a közelgő veszélyekre, amelyeket – ha van rá nyitott fülük – el tudnak kerülni. Ráadásul a „watchdog” szervezetek nem csak ugatnak, mint az örkutyák! A Juno istennőnek szentelt ludak meglátták a Capitoliumba lopódzó gallokat és gágogásukkal felverték az őrseget, de azért a civil szervezetekkel ellentétben nem tettek alternatív fejlesztési javaslatokat a védelem módjára vonatkozóan. A civilek viszont nem libák!

A környezetvédő szervezetek részvétele nagyobb garanciát jelenthet arra, hogy figyelembe veszik a fenntarthatósági alapelveket, a környezetvédelmi jogszabályokat. Új szempontokat hoznak be, szakmai, környezetvédelmi, gazdasági és társadalmi érveket hangoztatnak. És ha végül nem is lesz igazuk, a társadalom részvételével elkerülhető, hogy egy-egy nagyberuházás visszafordíthatatlan károkat okozzon.

A TIOP 3.3.1. konstrukció célja a fizikai és info-kommunikációs akadálymentesítés, más kifejezéssel a közszolgáltatásokhoz való egyenlő esélyű hozzáférés megteremtése és ezáltal a fogyatékos emberek életminőségének javítása. Az ÚMFT és a TIOP is tartalmaz utalást az „Akadálymentes Magyarország” nevű zászlóshajó programra, amely (valószínűleg) el sem készült. Ha elkészült volna, akkor a TIOP módosításakor lehetett volna rá hivatkozni. Az intézkedés 7 évre tervezett keretösszegének közel felét, 8 milliárd Ft-ot egyeztetés nélkül átcsoportosították át a GOP KKV-k versenyképességét növelő pályázati keretére. Indoklásként azt hozták föl, hogy kevés a pályázó és a közintézmények akadálymentesítése hazai, központi forrásból megvalósítandó kötelezettség. Csakhogy ekkor már ismert volt 2010-es költségvetési tervezet, amely egyáltalán nem tartalmazott az épületek akadálymentesítéséhez forrásokat. Véleményezésére esélyt sem adott a kormányzat. A zöld civil delegált a TIOP monitoring bizottsági üléstermet is elhagyta annak reményében, hogy ezzel határozatképtelenné válik az ülés. Egy gyors mozgósítással a kormányzati oldal 2009. május 24-én, este 7 órakor is biztosítani tudta a szavazóképességet, és megszavazta az OP módosítását a két nappal korábban megkapott és a helyszínen bemutatott előterjesztések nyomán. A módszert a DG Regio megfigyelője problémásnak nevezte, de Brüsszel végül elfogadta a módosítást. Az esetről csak annyit mondhatunk: a delegáltak szorosabb együttműködése segítené az esélyegyenlőség és fenntartható fejlődés szempontjainak jobb érvényesülését. Ennek feltétele például az lenne, hogy a delegáltak az ügyrendnek megfelelően, legalább 15 munkanappal az ülések előtt kapjanak információkat.

Tanuljuk a részvételt!

Az Aarhusi Egyezmény pilléreit képező információhoz-jutási, részvételi és jogorvoslati jog csak írott malaszt, ha nincsen, aki élni tud a jogokkal.

A „hivataloknak” sok feladatuk és felelősségük van e téren, de kezdjük a fogadó oldallal, azaz a civilekkel! Az előbb bemutattuk, hogy milyen érvek és (elő)ítéletek hangoznak el a társadalmi részvétellel kapcsolatban. A beruházók sokszor akár joggal is kárhoztatják a résztvevő közösségeket tudatlanságuk, elfogultságuk, érzelmi megközelítéseik miatt, a beruházónak, döntéshozónak okozott felesleges (!) költségekről és idővesztéséről nem is beszélve. A társadalmi részvétel rendszerét akkor is inkább fejleszteni kell, nem pedig lebontani és eldobni!

Ebben a **civil oldal felelőssége** is hangsúlyos! A közérdekű információt nem szabad visszaélésekre, tisztességtelen és jogosulatlan gazdasági előnyökre felhasználni. A véleménynyilvánítás jogának gyakorlása során az érintett közösségek vagy szervezetek tagjainak figyelemmel kell lenniük az eljárási szabályokra, be kell tartaniuk a rájuk vonatkozó határidőket és figyelembe kell venniük az eljárás többi szereplőjének az érdekeit is. A jogorvoslati jogaik gyakorlása közben pedig a környezetvédő szervezeteknek és közösségeknek tudniuk kell, hogy különösen nagy terhet vesznek a hátukra a költségek és egyéb kockázatok révén.

Az **MTVSZ Klímakampánya** komplex szemléletformáló program, amely a KEOP támogatásával 8 megyében, összesen mintegy 46 millió forint támogatásból valósult meg. A kampány egyik alapvető üzenete, hogy nem a megtermelt energia mennyiségét kell növelnünk, hanem a rendelkezésre álló energiát kell – és lehet (!) – nagyságrendekkel hatékonyabban felhasználnunk, beosztanunk. A hatékonyságnövelés és az fogyasztói önmérséklet azonban nem kell, hogy életminőség-romlással is járjon, sőt! A klímaváltozás „magyarázása” fontos, de korántsem elegendő. A tudás nem válik attitűddé és cselekvéssé, ha hiányoznak az gazdasági és jogi eszközök, amelyek a érdemi változtatásra ösztönöznék a gazdaságot és a fogyasztókat. Klímátörvényre, energiahatékonyság-növelő és megújuló energiákat támogató gazdasági eszközökre van szükség. Az MTVSZ a klímatudatosságot növelő akciónapok és médiakampányok mellett oroszánrészt vállalt a klímátörvény kidolgozásában is. Munkacsoportok, szakértői csapatok egy nyílt tervezési folyamat keretében dolgoztak tartalmakon és szövegezésen, valamint elkészült egy, a leendő törvény hatásait elemző független stratégiai környezeti vizsgálat is. www.klimatorveny.hu

A konkrét ügyektől, fejlesztésektől elvonatkoztatva, hangsúlyoznunk kell a környezeti nevelés és szemléletformálás fontosságát. A lakosság csak akkor tud igazán érdemben részt venni a helyi ügyekben, ha tisztában van állampolgári jogaival, felismeri az okokat és következményeket, van fogalma a rövidtávú érdekek és a távlati fenntarthatósági tényezők összefüggéseiről. Fülöp Sándor „Részvételre képesítés” című tanulmányában az alábbi táblázatban összefoglalja az összes elemet az Egyezmény megfelelő cikkeinek, bekezdéseinek és alpontjainak a föltüntetésével:

	Általános szintű részvételre képesítési intézkedések	Egyedi ügyekre vonatkozó részvételre képesítési intézkedések
Részvételre képesítés környezeti információval	környezeti nevelés, tudatosság növelés (3.3., 5.3. a., 5.4.)	Környezetvédelmi felelős; tájékoztatás az ügy előadójától (3.2., 5.2. b.ii,iii).c.
Részvételre képesítés ún. meta-információval	környezeti nevelés, speciális tájékoztatók (3.3., 5.2., 5.3. b-c., 5.5. a-c. 5.7. b-c.)	Környezetvédelmi felelős; tájékoztatás az ügy előadójától (3.2., 4.5., 5.2. a, 5.2. b. ii., iii., 6.2.)
Részvételre képesítés intézményi segítséggel	NGO-k elismerése, direkt és indirekt támogatása (2.5., 3.4.)	eljárási könnyítések, pl. illetéksökkentés vagy ingyenes jogsegély (4.8., 6.6., 9.1., 9.2., 9.4., 9.5.)
A "negatív részvételre képesítés" tilalma	a megkülönböztetés tilalma (3.9.)	a részvételi jogaitak gyakorlók zaklatásának stb. tilalma (3.8.)

A statisztikák szerint a **4-es főút** Magyarország egyik leginkább túlterhelt és egyben legveszélyesebb főútja. Az M4-es autópálya projekt 3 megyét, 6 kistérséget, 16 településen mintegy háromszázezer ember érint majd közvetlenül, megépítésével Jász-Nagykun-Szolnok és Békés megye is „közelebb kerül” a fővároshoz. Az előzetes tervek alapján 2009-ben történt a KHV és engedélyeztetés, a részletes kivitelezési tervek és engedélyek 2011-re készülnek el. Az ÚMFT KÖZOP 2007-2008 bő kétmilliárd forint keretösszeg áll rendelkezésre, amelynek 85%-a uniós forrás.

Mi a gond?! Például az, hogy az Abony-Fegyvernek közötti szakaszt ismét új nyomvonalra tervezték (lásd: M3, M6, M7), amely keresztbevágna és súlyosan károsítaná a térség Natura 2000-es területeit. Márpedig a létező törökszentmiklósi elkerülő út kiszélesítésével mindez elkerülhető lenne. A NIF honlapján pedig sem a KHV, sem az engedélyeztetési eljárás részletei nem találhatók meg, ráadásul a folyamat gyorsítása, lezsirozása érdekében várhatóan szűkíteni próbálják a társadalmi részvétel lehetőségeit.

Közös felelősség

„Ezt a dokumentumot azért fogadjuk el, hogy bátorítsuk a kormányok **és** a civil szervezetek **felelős részvételét** a fenntartható fejlődés szempontjából jelentős döntéshozatali eljárásokban. Kiemeljük benne a részvételre képesítés szükségességét mind a civil társadalom, mind pedig a kormányzati intézmények tekintetében a döntéshozatali eljárások minden szintjén és leírjuk azokat a mechanizmusokat, amelyekkel a nyilvánosság véleményének kérését, fogadását és integrációját lehet elősegíteni, továbbá bővíteni lehet a kormányzat és a civil társadalom együttműködésének a lehetőségeit. A jelen dokumentum közös elveket rögzít és bemutat egy sor célkitűzést és javaslatot a közösségi részvétel eredményessége érdekében.” – fogalmaz az Amerika-közi Részvételi Stratégia.

Elsőként a résztvevő civil szervezetek tanulását, felelősségét emeltük ki, de természetesen maguk a beruházók és hatóságok tehetnek a legtöbbet a közösségi részvétel hatékonyságának növelése, a társadalmi párbeszéd hasznosságának fokozása érdekében.

Mit kell tenniük?!

1. Megfelelő időben megfelelő **adatokat** kell gyűjteniük, majd ezeket felhasználóbarát és **érdemi információkká** kell alakítaniuk.
2. Be kell azonosítaniuk az **érintettek** körét és **időben tájékoztatniuk** kell őket az ügyek állásáról.
3. Gondoskodniuk kell a **visszacsatolás** lehetőségeiről és csatornáiról, majd az esetleges kérdéseket és véleményeket érdemben fel kell használniuk a projekt során.
4. **Segíteniük kell a közösséget**, hogy megértsék a környezeti információkat és jól tudjanak részt venni a folyamatban.

Furcsa helyzet, de bizonyos értelemben a saját „ellenzéküket” kell kinevelniük, de azért rossz megközelítés lenne azt állítani, hogy a civilek részvételre képesítésével a beruházók „kigyókat melengetnek a keblükön”. Ne feledjük azonban, a beruházók a közösség és a fenntarthatóság érdekében fejlesztenek, nem annak ellenében.

A gazdasági szakemberek, mérnökök, politikusok bizony sokszor hajlamosak „lesöpörni” a civil ellenérzéseket, mondván, hogy a civilek dilettánsok, nincs diplomájuk a témában. Nos, ez lehet, hogy igaz, lehet, hogy nem. Sok civil szervezetben felkészült gazdasági szakemberek, jogászok, mérnökök, szakképzett környezetgazdálkodók, médiaszakemberek vesznek részt vagy segítenek a háttérből.

De ami még fontosabb, egy kevésbé szabatosan, esetlenül és tudománytalanul megfogalmazott gyanúnak és ellenérzésnek is lehet, sőt, van létjogosultsága! Sokszor vagyunk úgy, hogy nem tudjuk kifejezni, hogy pontosan mi zavar vagy vonz minket, miért

tetszik vagy nem tetszik egy film, műtárgy, épület vagy egy másik ember. Mint amikor bútort választunk a lakásba, amit évtizedekig használni fogunk: a „ködös” érzéseket is figyelembe kell valahogy vennünk, nem csak műszaki és gazdasági paramétereket! Ízlésről persze nem lehet vitatkozni, de az emberek azért legtöbbször ösztönösen tudják, hogy mi a helyes, mi illeszkedik a közösség értékrendjébe.

A jó ügyekre nem olyan nehéz támogató partnereket találni. A vas megyei Pornóapáti községben széles körű együttműködéssel, a befektetők (91 millió Ft), a fogyasztó lakosság (44 millió Ft), az Osztrák Környezetvédelmi Alap (56 millió Ft) és a Phare CBC (225 millió Ft) program támogatásával valósult meg mintaértékű **biomassza „falufűtés”**. Egy volt TSz gazdasági területén, a fűrészüzem mellett épült a téli csúcsigényeket ellátni képes, fahulladékkal fűtött mini-erőmű, amelyhez később napkollektoros rendszer is kapcsolódik majd. A megvalósíthatósági tanulmány elkészítése után 8 lakossági fórumot és egy nagyobb konferenciát rendeztek, több kiadvány és mintegy 80 média-megjelenés is hírt adott a bio-szolár erőműről. A PHARE támogatása után a gázszolgáltató és a lakosság egy kisebb csoportja „ellenpropagandába” kezdett, de az eredmények a fejlesztőket igazolták: a mini-erőmű kibocsátásai messze az egészségügyi határértékeken belül tarthatók, a falufűtés megoldott, így Pornóapáti fölöslegesnek ítélte a távvezetékes gáz bevezetését.

Essünk túl rajta gyorsan?

A fejlesztési intézményrendszer sokszor szeretné a társadalmi részvételt egyszerű tájékoztatással letudni. Márpedig a köztájékoztatás csak a feladat kisebb része.

A sajtótájékoztató, sajtóközlemény, sajtóhírek, projektlátogatások (road-show), újságírók felkészítése, információs broszúra, hirdetések, információs-konzultációs napok, hírlevél az egyoldalú tájékoztatás eszközei. Ezek azonban visszacsatolásra nem alkalmasak. Egy broszúra vagy sajtóhír még közel sem garantálja a területfejlesztés számára is (remélhetően fontos) érdekcsoportok hosszú távú együttműködését, a szakmai vélemények becsatornázódását, a következő tervezési időszakra szóló javaslatok összegyűjtését

A partnerségi kapcsolatok kialakítása, a társadalmi részvétel biztosítása merőben más feladat. Egy-egy kísérlet után mindmáig nincs átlátható részvételi struktúra sem regionális, sem országos szinten, ami a ágazatilag vagy területileg is rendszeresen gyűjtené és feldolgozná a fejlesztési folyamatokkal kapcsolatos társadalmi véleményeket. Érdemi párbeszédről nem is beszélve.

Az egyébként a nemzetközi jog és a társadalmi egyeztetés gyakorlata alapján már deklarált rendszer a következő főbb alkotóelemekből áll.

Információhoz való hozzáférés:

A tervezési folyamat során benyújtott minden anyagot nyilvánosnak kell tekinteni, azokat igény esetén kötelező bárki számára hozzáférhetővé kell tenni. Eszközök: dokumentálás, megkeresés esetén a kérés külön indoklása nélkül a kérelmező rendelkezésre bocsátja (elektronikus és/vagy papírformátumban).

Az Aarhus törvény alapján az információhoz való hozzáférés passzív és aktív oldala is van. Az érdeklődőknek nem kell személyes érintettséget bizonyítani bárki érdeklődhet bármely ügyben.

A válaszadási határidő 1+1 hónap, a törvény pedig részletezi az indokolható költségeket, valamint hogy milyen indokokkal lehet megtagadni az információszolgáltatást. Kötelező nyilvánosságra hozni a tervezett jogszabályokat, terveket, stratégiákat, 4 évente környezeti állapot-jelentéseket, a fogyasztóvédelmi célú termékinformációkat; illetve a nyilvános elektronikus adatbázisokat.

Aktív tájékoztatás

Nem elegendő azonban csupán lehetőséget adni az információhoz való hozzáférésre, de eszközöket kell teremteni arra is, hogy a társadalom tájékozott legyen. A lehetséges eszközök igen változatosak: internet oldalak, hírlevél, információszolgáltató központok, bevezető konferencia, tájékoztató kampány a médiában.

A meghirdetés főbb részei: a tervezett tevékenység mibenléte, betekintési és véleménynyilvánítási határidők, betekintés helye, módja, felelős hatóság, vélemények fogadásá-

nak helye, módja (ha van, a közmeghallgatásé is), a lehetséges döntések felsorolása (elfogadás, elutasítás, módosítás stb.)

Széleskörű társadalmi konzultáció

Minden érdekelt számára lehetővé kell tenni, hogy a bemutatott anyagokkal kapcsolatban kifejtthesse véleményét. Fontos, hogy a társadalmi szervezetek hivatalosan **ügyféli jogállást** kaphatnak, ennek megtagadása vagy kijátszása a társadalmi részvétel elveivel és jó gyakorlatával is ellentétes. Ennek ellenére szomorú, hogy sok projekt esetében próbálkoznak a társadalom kizárásával meggyorsítani a folyamatokat. Eszközei például az internet, nyilvános vita, egyeztető fórum, sajtókapcsolatok.

Közvetlen részvétel a tervezési folyamatban

A tervező biztosítja az állampolgárok és civil szervezetek partneri részvételét a szűkebb körű munkacsoportok keretében. A tematikus és regionális munkacsoportok tevékenysége felöleli a tervezés valamennyi szakaszát, így a civil részvétel biztosítása ezekben a munkafolyamatokban mindenütt kívánatos.

A tervezési folyamat értékelése a társadalmi részvétel szemszögéből:

A társadalmi részvétel szemszögéből szükséges a tervezési munka folyamat-értékelése. Fő eszköze a független monitoring vizsgálat.

A tervezőmunka során ki kell választani azokat a szereplőket, akik valamiféleképpen reprezentálják a társadalom különböző érdekcsoportjait, szorosabban együtt dolgoznak a tervezésért felelős állami szereplőkkel, és nemcsak jogokkal bírnak, hanem felelősséget is vállalnak a folyamatban játszott szerepükért. A partnerek kiválasztása azonban nem váltja ki, nem helyettesíti az egész tervezési folyamat átláthatóságát, nyitottságát, és nem csorbíthatja más – az egyeztetésben partneri státusszal nem bíró csoportok szervezetek jogát arra, hogy hozzájussanak az alapvető információhoz, illetve, hogy véleményüket közöljék a tervezési folyamat szereplőivel (amelyek nyitottak ezek fogadására).

Az **állampolgári tanács** módszerét az amerikai Ned Crosby dolgozta ki 1974-ben. Lényege, hogy létrehozunk egy „minitársadalmat”, vagy még inkább „közösségi mikrokozmoszt”, amely a megvitatandó probléma természetének megfelelően kiválasztott 12-25 önként jelentkező, „laikus” civilből áll, akik több napon keresztül vitatják meg az adott kérdést, közügyet. A módszer nagy hangsúlyt helyez arra, hogy a témakör különféle (pro és kontra) álláspontjait kiegyensúlyozott információs csomag és szakértői támogatás (előadások, írott anyagok) vázolják föl a civil résztvevőknek. A képzett facilitátorok által segített folyamatban a résztvevők egymással érdemben vitatkozva alakítják ki végső álláspontjukat a vitatott közügyről. Végül, az angolszász országokban bevált és elfogadott esküdszékek gyakorlatát imitálva, közpolitikai javaslatot fogalmaznak meg a döntéshozók számára. A folyamatot végig a média vigyázó szemé kíséri, és teszi átláthatóvá minden érdeklődő és érintett számára. A tanácskozás pártatlanságára ügyel általában egy olyan szervező bizottság, amelynek tagjai a vitatott kérdésben érintett minden szervezett társadalmi csoport képviselőiből kerülnek ki.

ÁT Csóron a hulladékokról

Hogyan tudjuk csökkenteni a hulladékkezelési költségeinket?/ Mit tehetnek Csór lakosai a tiszta környezetért? Egy Állampolgári Tanács (ÁT) keretében ezekre a kérdésekre kereste a választ másfélucat elkötelezett lakos a Cromo Alapítvány és a Hulladék Munkaszövetség (HuMuSz) munkatársai segítségével.

A résztvevők első lépésként feltérképezték a legsúlyosabbnak tartott helyi problémákat. Nem meglepő, hogy a közterületen szétszóró szemét, a válogatás nélküli égetés, az illegális szeméttlerakók, a szelektív gyűjtés hiánya volt a legfőbb probléma. A Tanács résztvevői szerint a jelenségek főbb okai a lustaság, anyagi okok, a példamutatás és tájékozottság hiánya, szervezetlenség, nemtörődomség. Miután nevesítették a tüneteket és feltárták az okokat, azok ismeretében a valódi gyökérproblémát igyekeztek megragadni.

Hosszas beszélgetés után jutottak el odáig, hogy minden általuk felismert probléma gyökere a helytelen szemlélet, a rövidtávú gondolkodás, a forráshiány és a közösségi élet hiánya. Ezután szabad ötleteléssel (brainstorming) kezdődött a megoldáskeresés. A technika lényege, hogy mindenki a „közösbe teszi” a saját javaslatát, majd csak eredeti „vad ötletek” elfogyta után veszik fontolóra az elhangzottakat és választják ki legjobb ötleteket.

A résztvevők rendszeres közösségépítő programok, iskolai szakkörök, környezettudatosságnövelő események, pályázatok és egy csereberek-bolhapiac létrehozását tartották az első lehetőségeknek. Kisebb csoportokban részletes terveket és „megvalósíthatósági tanulmányokat” is készítettek.

Mint oly sokszor, itt is tudatosítani kellett: **„a kicsi szép”**, pár kis lépés, családias, pici helyi program sem érdemtelen, hanem sokszor hasznosabb, eredményesebb és érdemesebb, mint valami grandiózus beruházás.

A társadalmi részvétel jellemző problémái

A Transparency International (TI) tanulmánya szerint: „Az első Nemzeti Fejlesztési Terv (NFT) egyeztetésének alapvető módszere a konzultáció volt. A konzultáció az államigazgatás különböző szereplői által elkészített dokumentumok véleményezését jelentette, a konzultáció során a partnerek tehát utólag véleményezték a betervezett dokumentumokat. (...) a konzultáción túlmutató együttműködésre nem volt lehetőség, nem beszélhetünk részvételen alapuló egyeztetésről. (...) a tervezési folyamat átláthatatlansága, csúszása, az NFH erőfeszítései ellenére is azt eredményezték, hogy a társadalmi egyeztetés ad-hoc jellegű maradt, nem alakult ki annak pontos meghatározása, illetve eszközrendszere. A partnerségi tapasztalatok hiánya, az államigazgatás szereplői közötti hiányos koordináció számos problémát konzervált, illetve eredményezett:

- A tervezéshez kapcsolódó társadalmi egyeztetés előzetes forgatókönyve, az ún. Társadalmi Egyeztetési Terv nem készült el, a partnerség, a társadalmi egyeztetés elvei csak a folyamat közben tisztázódtak.
- A társadalmi egyeztetés alapvetően továbbra is utólagos konzultációt jelent, a korai részvétel elve nem érvényesül.
- A tervezési folyamat határidői többször változtak, az egyes, logikailag egymásra épülő tervezési dokumentumok különböző, a tervezetthez képest más időpontban készültek el, lehetetlenné téve az egész folyamat átláthatóságát.
- Az OFK nyári időszakban történt egyeztetésének határidejét menet közben módosították, előbbre hozták, a nemzeti »Lisszaboni Akcióterv« 16 napos egyeztetési folyamata pedig értékelhetetlenül kevés volt.”

Móra Vera prezentációja egyenesen folytatja a TI felsorolását:

- Egységes környezeti információs rendszer hiánya (78/2007 Korm. rendelet) 1995 óta
- Belső útmutatók, eljárásrendek hiánya a dekoncentrált intézményrendszerben (esetlegesség)
- Részvételi lehetőségek korlátozottsága a rokon igazgatási területeken (vízgazdálkodás, bányászat, építés) – Legfelsőbb Bíróság 1/2004 jogegységi döntése
- Hátrányos helyzetű csoportok részvételének segítésére semmilyen eszköz nincs
- Államigazgatási szakemberek, bírák környezetvédelmi képzettségének hiánya
- Részvételre képesítés mind a kormányzaton belül, mind a nyilvánosság körében gyenge (kapacitásépítés, szemléletformálás)

Élő alapelv vagy írott malaszt?

A Nemzeti Fejlesztési Ügynökség honlapján – <http://www.nfu.hu/partnerseg> – a **következő alapelveket foglalták írásba** a társadalmi részvétellel és partnerséggel kapcsolatban:

1. **Strukturáltság.** (...) nyilvánosságra hozza a terv kidolgozásának folyamatát és menetrendjét. Az egyes civil szervezetek célszerűen ahhoz a tematikus vagy regionális munkacsoporthoz kötődően vehetnek részt a tervezés folyamatában, (...) Az NFH minden véleményt és javaslatot nyilvántart, (...)
2. **Részvételi elv.** A civil szervezetek partnerként vehetnek részt a tervezési folyamatban. Véleményezhetik a tervezők által rendelkezésükre bocsátott dokumentumokat, és lehetőségük van részt venni a célok és prioritások meghatározásában és az alternatívák szelekciójában is. (...)
3. **Folyamatosság.** (...) civil szervezetekkel való kapcsolattartás folyamatos, a jelen társadalmi egyeztetési tervben foglalt ütemezést követi. Fontosnak tartjuk, hogy a civil szervezetek részt vegyenek a tervezés teljes folyamatában, a fejlesztési koncepció elfogadásától a stratégiai célok kialakításán és az operatív programok összeállításán át a pályázatok kiírásáig.
4. **Nyitottság, nyilvánosság.** (...) egyeztetési folyamat nyitott, abba bármikor bekapcsolódhatnak az érdeklődő civil szervezetek.
5. **Átláthatóság, befolyásolhatóság.** A tervezés államigazgatási szereplői folyamatosan informálják civil partnereiket, a kapcsolattartást dokumentálják, a partnerek felvételeire (...) választ adnak.
6. **Visszacsatolás, értékelés.** Az NFT véglegesítése után a kormányzat jelentést ad arról, hogyan zajlott le a társadalmi egyeztetés folyamata, miként vonta be a civil szervezeteket a tervezés folyamatába, és hogyan építette be a különféle véleményeket.
7. **A vélemények többszöröződésének elkerülése.** A civil oldal felelőssége is fontos a társadalmi egyeztetésben: az egyeztetési folyamat hatékonyságát nagymértékben növelheti, ha a civil szervezetek megszervezik-koordinálják saját részvételüket, kiépítik annak rendszerét, segítve ezzel a tervezők és a civil szervezetek közötti információáramlást. (...)

No, ha mindez ilyen szépen le van írva, akkor minden rendben! – gondolhatnánk. A baj, mint oly sok egyezmény, terv, stratégia, törvény esetében most sem az leírt szép elvekkel van, hanem a gyakorlati megvalósítással...

Járni jár, csak nem jut?

A viccbéli cigányprímás minden zenésznek osztott gázsit, csak a cimbalmosnak nem. – Hát nekem nem jár?!”- kérdi az, mire a prímás nyugodtan zsebre vágja a pénzt és így válaszol: – Hát fiam, járni jár, csak nem jut!

Legyen az egy teljes operatív program, egy-egy pályázati program vagy azon belül valami konkrét projekt – a társadalmi részvétel sajnos sokszor annyit ér, mint a cimbalmos gázsija. Vajon mi okozza a társadalmi részvétel hiányosságait? Politikai kirekesztés, jogi trükközés, demokrácia-deficit vagy csak egyszerű emberi, pénzügyi, szakmai és időbeli erőforrás-hiány?!

Kezdjük az utóbbival: Magyarországon 60000 nonprofit szervezetet jegyeztek be. A legóvatosabb becslések szerint is a társadalmi részvételi folyamatokban résztvevő szervezetek „ezerfejű sárkányt” tesznek ki. Ráadásul ezek a fejek sokszor ugyanazt mondják, máskor veszekszeknek egymással, és szakterületenként „több sárkány is élni akar részvételi jogaival”.

A projektfejlesztők némileg jogosan érvelnek azzal, hogy nincs elég erőforrás arra, hogy 1) megtalálják a lehetséges civil partnereket 2) célba juttassák a szükséges információkat 3) összegyűjtsék és 4) kiszűrjék és beépítsék a valóban érdemi hozzászólásokat. Az összes különvéleményről nem is beszélve... A civil társadalom viszont szintén jogosan veti fel, hogy ez csak kifogás. Ha van valós politikai akarat – márpedig az alapelvek szerint megvan – akkor igenis megteremthető a szükséges eszköztár.

A Partnerség erősítése című konstrukció másfél éves monitoring bizottsági munka és az Irányító Hatósággal (IH) kialakított jó kapcsolat eredményeként kerülhetett bele az Államreform Operatív Program (ÁROP) 2009-10-es akciótervébe. Tartalmára a civilek tehettek javaslatot, konkrétan a monitoring bizottsági tagot kereste meg az IH azzal, hogy mást is bevonhattunk.

A válság miatt ismét a részvételen akartak spórolni, egy változatban kihúzták a konstrukciót – azt a civilek nyomásra és az IH együttes (!) munkájával sikerül visszahozni. A „Partnerség a közjóért” (ÁROP 1.1.6/A,B) konstrukció tartalma és sajnos a tervezett összeg is változott, puhult és csökkent kicsit, de legalább elkészült és a társadalmi vitát is megjárta a pályázati útmutató. Sajnos azóta sem hirdették meg a kiírást, de reméljük, hogy hamarosan elindulhat a pályázat. A cél ugyanis pontosan az, hogy a társadalmi részvétel, az érdemi partnerség kultúrájának terjesztését segítse ez a támogatás civil szervezetek és közigazgatási szereplők körében.

Lásd: http://www.nfu.hu/forum_topic_pate/305

Íme egy kis tudományoskodás, Jakobson kommunikációs modellje:

Feladó (emotív)	kontextus (referenciális)	Jel, üzenet (poétikai)	Címzett (konatív)
	kontaktus (fatikus)	kód (metanyelvi)	

E szerint a feladó valamilyen üzenetet küld a címzettnek. Az üzenetet valamilyen formába kell önteni, kódolni kell – lehetőleg úgy, hogy a befogadó megértse, a maga számára „dekódolja” a tartalmat. A kód csak akkor tud hatékonyan működni, ha „egy nyelvet beszélünk”, és létezik egy olyan kontextus – összefüggés, környezet, „közös valóság” – amelyet a kommunikációban részt vevők ismernek. A kontaktus az adó-vevő közötti kapcsolatot, a megfelelő csatornát jelenti. Lényeges, hogy az adó és a vevő lássa, hallja, olvassa, érzékelje egymás jeleit, a kódolt üzenet célba érjen és ne vesszen el a „zajban”.

Lefordítom:

Egy projektfejlesztő (feladó) tájékoztatni akarja a lakosságot (címzett) egy tervezett beruházás részleteiről. Eldönti, hogy melyek a lényeges és megosztásra érdemes, közérdeklődésre számot tartó információk (üzenet), aztán ezt olyan formába – kiadványba, sajtóhírbe, prezentációba, előadásba stb. – rendezi, amit a célközönség értelmezni tud (kódolás). Itt jegyzem meg, az „adathalmaz” nem egyenlő az érdemi információval, az adatokat értelmezni és felhasználóbaát módon találni is kell.

Ezután a feladó kiválaszt néhány kommunikációs csatornát – hírlevél, internet, újság, média, közmeghallgatás – és igyekszik ezeken közzétenni az üzenetet. E csatornáknak nagy a (média)zaj, sok minden zavarja az adást. Túl sok az információ, adathalmaz, zavaró tényező, az üzenet elveszhet, elsikkadhat, észrevétlen maradhat. Ha komolyan gondoljuk a tájékoztatást, ilyenkor bizony erősíteni kell az adáson. Növelni kell a hangereőt, ismételni az üzenete újra és újra, más csatornákat kell választani, amíg célba nem ér a hír. Ami persze további erőforrásokat igényel.

Ezután fordul a szerep, a fejlesztő „vevő” módba áll és begyűjti a lakosságtól a véleményeket és visszajelzéseket. Ezek pedig hasonlóképp „kódolt üzenetek”, és lényeges információkat, véleményeket tartalmaznak – noha a megfogalmazásuk, „kódolásuk” alkalmasint nyers, keresetlen vagy nélkülözi a szabatos szakkifejezéseket. Figyelembe kell azt is vennie, hogy a hatásterületen élők egyazon valóságban élnek, de másképp láthatják a dolgokat. Példának okáért ami az egyiknek parkoló kialakítására érdemes sík terep az a másiknak védett lép! (Lásd: Dunakeszi).

Csatorna és szennyvíztisztító fejlesztés Szeged külső kerületeiben (13000 háztartás) és négy környező településen. A fejlesztés a Szegedi Víziközmű Működtető és Fejlesztő Rt. vezetésével öt év alatt, 2008 júliusára készült el, ISPA forrásból, 23 Mrd Ft értékben.

szennyvízhálózat fejlesztése 173000 embert érint közvetlenül: Szeged egyharmadát kitevő peremkerületek csatlakoztak rá a főgyűjtőre, összesen 253 km hosszú új csatornahálózat, 28 db átemelő mű és 3 km-nyi Tisza alatti átvezetés épült ki. Igaz, ebből 60 km-nyi felesleges szennyvízszállítás is bekerült a projektben, Deszk, Kübekháza, Újszentiván és Tiszasziget. Ez jogos kritikára adott okot, noha valós, a közelség elvét is figyelembe véő alternatívákat is vizsgáltak. A Hattyastelepi Szennyvíztisztító Telep utolsó fázisának kiépítésére a tisztított szennyvíz minőségére vonatkozó előírások miatt volt szükség.

A fejlesztés a meglévő fejlesztési tervekhez teljes mértékben illeszkedett és folyamatos társadalmi egyeztetéssel zajlott. A CSEMETE Egyesület (mely konzorciumi partner is volt) feladatai közé a nyilvánosság kezelése és az információs pont működtetése tartozott. A SZÓ-TÉR Egyesület, mely a lakossági tájékoztatás feladatát koordinálta, illetve a Környezetszociológia Szakosztály, amely a kérdőíves felmérést végezte.

A fejlesztéshez készült kommunikációs terv a következő elemeket tartalmazza: arculattervezés; intézkedési terv kidolgozása, sajtótájékoztatók tartása, kiadványok készítése, GYIK forgatókönyv készítése és technikai segítségnyújtás, projektinformációs központ működtetése, személyes kézbesítés a lakosság részére, honlap fejlesztés és média megjelenések generálása, részvétel a kooperációs értekezleteken, közvélemény kutatás, oktatási segédanyag készítése, részvétel képviselői fogadóórákon, valamint az irányító hatóság rendezvényein.

A projekt minden szükséges környezetvédelmi engedélyt megkapott, noha a hatásvizsgálatok csak a pozitív hatásokat és a beruházás elmaradása esetén bekövetkező negatív eredményt vizsgálták, a lehetséges alternatív megoldásokra vonatkozó hatásvizsgálat nem készült.

A sokszoros alvállalkozói rendszer és a rendszeresen rossz minőségű, és hibás ütemezésű megvalósítás miatt az előirányzott 2006-os befejezés helyett 2007 októberében kerültek átadásra az utolsó elemek, a zárójelentés átadása 2008 júliusára tolódott. A munkálatok a zöld területek folyamatos sérülésével jártak, történtek indokolatlan fakivágások is, amit a csatorna nyomvonalát elkerülő újratelepítéssel ugyan rendeztek valamelyest. A hibák ellenére leszögezhetjük: a kivitelező cégeknél volt környezetvédelmi felelős és az elérhető legjobb technológia elvét követték. Készült kockázatbecslés is.

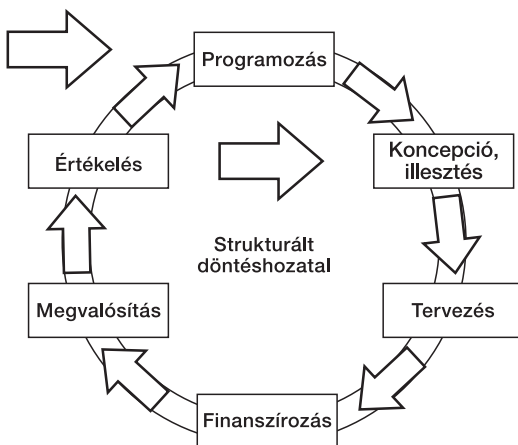
A zárójelentés leadásakor 11 126 rákötésnél tartott, azaz ennyi házi ülepítő közvetlen talajszennyező hatását váltotta ki, és 173 ezer lakos szennyvíztisztítását tette teljessé a biológiai tisztítóegység kiépítésével. A környezet védelmét monitoring kutak és az állandó kimeneti ellenőrzés biztosítja, valamint belső minőségbiztosítási és saját biztonsági rendszer is működik.

Ember tervez

Bemutatok két tervezés-módszertant. Az első az unásig ismert, az európai gyakorlatban meghonosodott projekt-ciklus menedzsment (PCM).

PCM

1. Programozás – területi és ágazati szintű elemzések, keretprogram kialakítása, prioritások, stratégiák
2. Konceptió, illesztés – Projektötletek, problémaelemzés, relevancia „Identifikáció”
3. Tervezés, kidolgozás – Operatív projekttervek, megvalósíthatóság
4. Finanszírozás – Finanszírozási döntés
5. Megvalósítás – a projekt beindítása és végrehajtása, beszerzések, kivitelezés, szükség esetén módosítás

6. Értékelés – Tanulságok beépítése a következő projektekben
7. A kapcsolódó eszközökről, mint a Logikai Keretmátrix most nem is ejtünk szó, hiszen a témánk a részvétel. Épp ezért érdekes egy másik, Európában kevésbé ismert és használt projektfejlesztési és vitavezetési módszer, a RINGI.

RINGI

A ringi japán eredetű konszenzusos döntéshozatali módszert. Általában vállalaton belül, de társadalmi tervezésnél is használják. Lényege, középvezetői (projekt-gazda) szintről elindul egy széljegyzetekkel és magyarázatokkal ellátott dokumentum. Megy fül, le, jobbra, balra, időarányosan igen sokáig, akár évekig is kering az összes érintett osztály és döntéshozó között. Mindenki elolvassa, hozzáír, aláírja, finomítja, cizellálja és továbbküldi. Mire a döntéshozók elé kerül a terv, a korábbi szinteken mindenki tud és érdemben bele tudott szólni, az összes érv és forgatókönyv összegyűlt.

A PCM-hez képest a Ringi egy igen aprólékos és lassú folyamat, épp a gyors eredményeket elváró "cselekvés-orientált" nyugati stílus ellenkezője. Előnye viszont, hogy még az ötlet szakaszában bevon minden érintettet, kigyomlál minden buktatót, megszerzi mindenki tudomását és elkötelezettségét.

Lássuk a PCM körfolyamatot lineárisan, időben kiterítve.

Idő →					
Progra- mozás	Koncepció, illesztés	Tervezés	Finanszírozás, döntés	Megvalósítás	Értékelés

Tapasztalat, hogy a programozásra, az alapértékek, a *Mit akarunk?* megvitatására általában kevés idő jut. Gyorsan rámondjuk valamire, hogy „Nekem ez kell!”, aztán próbáljuk kitalálni, illeszteni, legitimizálni, hegeszteni az eszközöket. Amikor végre megvan a keretrendszer, már nagyon határidő van kéne csinálni a dolgot, így a konkrét projekt-tervezés és megvitatás szakasza ismét lerövidül. Afféle „kelet-európai magyaros tapasztalat, hogy ezután jó sokáig tart rámondani az áment a projektekre. Akár többször újraindul a tervezés, még akár a koncepció illesztés is – lásd a pécsi esettanulmányt. Az sem ritka, hogy a sok bizonytalansági tényező miatt a legtöbb dolog nem a programozás vagy a tervezés szakaszában, hanem valahogy a megvalósítás közben alakul ki. Alkalmasint a megvalósítás félúton elakad, jobbra-balra kanyarodik, újraindul máshol. Lásd a Nemzeti Színház építését. Amikor pedig kész a mű, akkor mindenki örül, hogy túl vagyunk rajta. Az értékelés sokszor már csak mondvacsinált rábólintás, lepapírozás, minden OK, „a gép forog, az alkotó pihen”...

Ehhez képest a Ringi:

Idő →	
Jön egy ötlet → körlevél indul → mindenki megérti, olvassa → hozzátesz → letisztul a terv	... és BUMM!

Az arányaiban igen hosszú egyeztetési folyamat során minden lehetséges forgatókönyvre, döntési lehetőségre és eshetőségre felkészülnek. Ezek után a döntéshozók helyzete könnyebb, szinte csak percekig tart A-t vagy B-t mondani. A megvalósítás szakasza pedig rövid, robbanásszerű, hipp-hopp elkészül. Az értékelés beépül már az előkészítési szakaszba, a projekt végén csak ki kell pipálni, hogy melyik forgatókönyv jött be.

Persze a japán lelkület, hozzáállás, szemlélet más. Tán kevésbé individualista és jóval türelmesebb, mint a (kelet) európai, és a döntés ott is „fent” történik. Viszont addigra az ügy mellé állítottak mindenkit, megszokták a gondolatot.

A ringi tehát nem jobb, csak más. Nálunk is ki lehetne próbálni.

Hogyan térül meg a részvételbe fektetés?

A közösségi részvétel három pillérének megléte önmagában nem elegendő a környezeti demokrácia biztosításához – írja Fülöp Sándor.

Ha nincs a lakosság körében olyan személy, aki a környezeti információk iránt érdeklődne, vagy nincs olyan, aki képes lenne azokat feldolgozni, megérteni és a megfelelő döntéshozatali eljárásokban fellépni, sőt szükség esetén az egyébként elvileg rendelkezésre álló jogorvoslatokkal is élni, akkor a közösségi részvétel szépen kidolgozott, cizellált rendszere hiábavaló.

Az Aarhusi Egyezmény a részes felek **kötelességévé teszi**, hogy nyújtsanak megfelelő segítséget és tájékoztatást a nyilvánosság tagjai és szervezetei számára a környezeti demokrácia legfontosabb kérdéseiben. A legtöbb országban a részvételre képesítés, a környezeti nevelés és a legfontosabb környezeti információk aktív terjesztése érdekében **külön szervezetrendszer**t hoznak létre, meghozza – az integráció elvének szellemében – nem kizárólag a környezetvédelmi hatóságok körében.

Több országban a részvételre képesítés tervszerű programjainak állandó elemei a különböző tájékoztató kiadványok, környezetvédelmi kampányok, valamint a nyilvánossággal közvetlen kapcsolatban álló hivatalnokok, a civil szervezetek és egyéb érintettek számára külön-külön vagy akár együttesen is megtartott tréningek.

A közösségi részvétel szakmai színvonalának, tájékozottságának növelése **többszö-
rösen megtérül** az állami szervezetek számára, hiszen ezáltal hatékonyabb közösségi részvételhez jutnak, amely többé nem hátráltató tényező, hanem inkább komoly segítség lehet a hatóságok munkájában.

Az egyezmény jelentősége azonban messze túlmutat a jog világán, mivel rendszerének és hatékonyságának alapvető szerepe van a **jó kormányzás** politikai és társadalmi követelményeinek érvényesítésében is. A közösségi részvétel ilyen szabályozása döntő szerepet játszik a kormányzati munka minden szintje átláthatóságának és elszámoltathatóságának fokozottabb biztosításában.

Nem kétséges, hogy mindezeknek a jogi lehetőségeknek és azok megfelelő, felkészült alkalmazásának óriási jelentősége van a közigazgatás demokratikus működése, munkájának színvonala, törvényessége szempontjából.

Ami időt, tudást, pénzt és erőforrást a társadalmi részvételre szánunk, tán „elveszítjük a réven”! A részvételbe fektetés azonban a megvalósítás és működés szakaszában „sokszorososan megtérül a vámon”!

Rövidítések jegyzéke

DDOP – Dél-Dunántúli Operatív Program

GOP – Gazdaságfejlesztési Operatív Program

KHV – környezeti hatásvizsgálat

KHVM – Közlekedési Hírközlési és Vízügyi Minisztérium

KÖZOP – Közlekedés Operatív Program

NFH – Nemzeti Fejlesztési Hivatal

NIF – Nemzeti Infrastruktúra Fejlesztő ZRT.

OFK – Országos Fejlesztéspolitikai Konceptió

SKV – Stratégiai Környezeti Vizsgálat

TEN-T – Transz-Európai Közlekedési Hálózat

TIOF – Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program

ÚMFT – Új Magyarország Fejlesztési Terv

VITUKI – Környezetvédelmi és Vízgazdálkodási Kutató Intézet Nonprofit Kft.

Felhasznált és ajánlott irodalom

Az alábbi irodalmak mindegyike megtalálható az http://www.nfu.hu/ertekelesek_jelentesek honlapon.

Igaz, ez az al-lap jól el van dugva, de létezik, megtalálható, nincs titok. Ismét egy példa arra, hogy a társadalmi részvétel igazi gátja legtöbbször nem valamiféle antidemokratikus politikai akarat, hanem a kommunikáció.

- A társadalmi részvétel és a nyilvánosság fejlesztése a Nemzeti Fejlesztési Terv előkészítése során – Transparency International – http://www.nfu.hu/transparency_elemzes
- A Civilek a Nemzeti Fejlesztési Terv Nyilvánosságáért – CNNy munkacsoport jelentései: http://www.nfu.hu/cnny_jelentesek (így, elütéssel található meg!)
- A magyar civil szervezetek részvétele az európai uniós Strukturális Alapokra vonatkozó operatív programok tervezésében és végrehajtásában – http://www.nfu.hu/a_magyar_civil_szervezetek_reszvetele_az_europai_unios_strukturalis_alapokra_vonatkozó_operatív_programok_tervezesében_es_vegrehajtásában_2009

Fülöp Sándor tanulmánya a részvételre képesítésről: http://emla.hu/aa2.10.0/img_upload/777ad89538966d33b9d5fb7d0e49b91c/Fulop_Sandor.pdf

Projekt ciklus menedzsmentről például: <http://www.vati.hu/static/pharepalyazat/>

Pataki György : Bölcs laikusok – http://www.toronyhir.hu/files/file/20071008/bolcs_laikusok_teljes.pdf

Egy hajóban...

A Magyar Természetvédők Szövetsége
és a Közép-magyarországi Zöld Kör közös kiadványa.

Szerzők

Szerkesztette: Pernecky László.
Lektorálta: Dönsz Teodóra (Magyar Természetvédők Szövetsége)
Felelős kiadó: Dr. Farkas István
(Magyar Természetvédők Szövetsége)

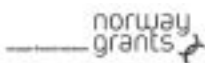
Esettanulmányok projekt-monitoring jelentései:

Áncsán Gabriella (Zöld Kör, Hajdúböszörmény)
Bojtos Ferenc (CSEMETE, Szeged)
Botár Alexa (Magyar Természetvédők Szövetsége)
F. Nagy Zsuzsanna (Ökológiai Intézet a Fenntartható
Fejlődésért Alapítvány)
Gruber Tamás (WWF Magyarország)
Kovács Bence (Független Ökológiai Központ)
Lajtmann Csaba (Reflex Környezetvédő Egyesület, Győr)
Mátyás Mónika (Csalán Egyesület, Veszprém)
Molnár Antal (Zöld Kör, Hajdúböszörmény)
Dr. Pánovics Attila (Pécsi Zöld Kör)

A kiadvány megjelenését támogatta Izland, Liechtenstein és Norvégia, az EGT Finanszírozási Mechanizmuson és a Norvég Finanszírozási Mechanizmuson keresztül, a Szociális és Munkaügyi Minisztérium és a Nemzeti Civil Alapprogram, valamint a Trust for Civil Society for CEE.

Trust for Civil Society
in Central and Eastern Europe

Impresszum

Kiadja:

Közép-magyarországi Zöld Kör és
Magyar Természetvédők Szövetsége

Cím: 1091, Budapest, Üllői út 91/b

Tel: +36 1 216 7297

Fax: +36 1 216 7295

Email: info@mtvsz.hu

Web: www.mtvsz.hu

A kiadvány újrapapírra készült.